

Damian Liszatyński

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Poland

Czy wolność gospodarcza wpływa na rozwój społeczny? / *Does economic freedom affect social development?*

Summary

Social development causes a comprehensive increase in the quality of human capital. It is necessary for the society to achieve a higher civilization level. A sufficient level of national income is needed to achieve it, which will ensure financing of widely available public services. This income can be generated by increasing economic freedom, which affects faster GDP growth. Current researches show that economic freedom also has a positive impact on other indicators of social development, such as education and life expectancy. Higher incomes, generated by a more liberal economy, leads to higher budget income, and thus also to the improvement of the quality of public services.

Key words: Social development; HDI; GDP growth; economic freedom; public services; education; life expectancy.

WSTĘP

Rozwój społeczny definiowany jest jako proces zwiększania możliwości ludzkiego wyboru w celu prowadzenia dłuższego, zdrowszego i dostatniejszego życia (UNDP 2016). Zwiększanie możliwości wyboru odbywa się poprzez zapewnienie jednostkom nieograniczonego dostępu do edukacji, opieki medycznej i dobrobytu, rozumianego jako godny standard życia, zawierający bezpieczeństwo socjalne, prawo do podstawowych usług publicznych, możliwość uczestniczenia w życiu politycznym i wspólnotowym, a także udział w kulturze (Sen 1999). Proces rozwoju społecznego zakłada, że ludzie przyczyniają się do niego, a więc przez swoje zaangażowanie i pracę, powodują jego dalszy postęp. Proces ten jest więc zależny od jakości kapitału ludzkiego i warunków, w jakich ten kapitał ludzki działa.

Sprzyjającym warunkiem rozwoju społecznego jest jak największy zakres wolności, którym dysponuje kapitał ludzki. Szczególnie istotna jest wolność w obszarze gospodarczym, oddziałująca na wzrost zamożności społeczeństwa, a tym samym na zwiększanie możliwości ludzkiego wyboru. Rozwój społeczny to proces kosztowny, zapewnienie wszystkim jednostkom równych szans na prowadzenie dłuższego, zdrowszego i dostatniejszego życia, wymaga od całego społeczeństwa wielkiego wysiłku, aby wypracować odpowiedni poziom dochodów, umożliwiając sfinansowanie wysokich standardów cywilizacyjnych. Stąd badania nad wolnością gospodarczą i sposobem w jaki wpływa ona na rozwój społeczny stanowią kluczowe zagadnienie dla zrozumienia tempa i kierunku tego rozwoju.

Niniejszy artykuł ma charakter przeglądowy, jego celem jest przedstawienie aktualnego stanu badań nad wpływem wolności gospodarczej na rozwój społeczny. Zostanie w nim przeanalizowana zależność rozwoju społecznego od stopnia liberalizacji gospodarki, a także oddziaływanie wolności gospodarczej na pozarynkowe komponenty rozwoju społecznego, takie jak ochrona zdrowia i edukacja.

WOLNOŚĆ W GOSPODARCE

Wolność w gospodarce jest niezbędna do jej prawidłowego funkcjonowania, umożliwia bowiem jednostkom taką alokację ich zasobów, jakiej sobie życzą i jaką uznają za najbardziej opłacalną (Gwartney i in. 2018). Wolność w gospodarce jest obecna na każdym etapie dobrowolnej wymiany handlowej, począwszy od decydowania o sposobie i zakresie oferowanych towarów, bądź usług, poprzez dobór kontrahentów, a skończywszy na ustalaniu przeznaczenia zysku z działalności gospodarczej. Poszanowanie wolności jednostek polega na powstrzymaniu się od zbędnych interwencji w ich działania. W szczególności dotyczy to rządowych interwencji, których oddziaływanie, ze względu na sprawowanie władzy na danym terenie, jest najbardziej uciążliwe i nieuniknione poprzez ich prawne usankcjonowanie. Według zwolenników wolnego rynku, wszelkie rządowe regulacje i nakazy, naruszające zasady wolnej wymiany dóbr i usług w imię celów nieuzasadnionych interesem uczestników tej wymiany, są traktowane jako nieuprawnione i zbyteczne. Nie oznacza to jednak całkowitego wyzbycia się roli rządu z gospodarki. Według tej koncepcji, rząd odpowiada bowiem za zapewnienie odpowiedniej infrastruktury do prowadzenia działalności gospodarczej, jak również za przestrzeganie prawa na terenie jego jurysdykcji, a więc za ochronę interesów uczestników wolnego rynku. Rząd ma także obowiązek czuwać nad jakością systemu finansowego, aby zagwarantować bezpieczeństwo transakcji rynkowych i jak najniższy poziom ryzyka z nimi związanych. Model ten jest często przedstawiany jako idea rządu ograniczonego i przeciwstawiany koncepcji modelu państwa opiekuńczego, z rozbudowanym systemem rządowych interwencji, regulacji i usług publicznych. Zwolennicy tego modelu podkreślają jego wysoką efektywność ekonomiczną w porównaniu do modelu państwa opiekuńczego. W dążeniu do jak największej wolności gospodarczej upatrują więc szansę na szybszy rozwój ekonomiczny.

Pomiar stopnia wolności w gospodarce odbywa się poprzez zidentyfikowanie poziomu rządowych interwencji, a więc fiskalizacji, wydatków budżetowych,

regulacji prawnych obowiązujących w działalności gospodarczej, a także w międzynarodowej wymianie handlowej. Jest to również pomiar poprzez porównanie jak bardzo rządowe instytucje i regulacje są blisko idei rządu ograniczonego, a więc takiego, który zajmuje się jedynie ochroną praw własności i zapewnieniem podstawowych usług publicznych. Efektem tych pomiarów są publikowane cyklicznie wskaźniki wolności gospodarczej, tworzone przez niezależne instytucje, takie jak *The Fraser Institute* i *The Heritage Foundation*, które za pomocą złożonych systemów punktowych, określają poziom wolności gospodarczej w poszczególnych państwach.

Wiele badań wskazuje, że występuje pozytywna korelacja między wolnością gospodarczą a wzrostem gospodarczym (Alvarez-Arce, Vega-Gordillo 2003; Ayal, Karras 1998; Bashir, Xu 2014; Berggren 2003; Carlsson, Lundström 2002; De Haan, Sturm 2000; Grubel 1998; Heckelman 2000; Hussain, Haque 2016; Justesen 2008; Weede 2006; Williamson, Mathers 2011; Wu, Davis 1999). W ten sposób wolność gospodarcza przyczynia się do szybszego tempa rozwoju gospodarczego, a tym samym do podniesienia jednego z podstawowych komponentów Wskaźnika Rozwoju Społecznego (*Human Development Index*), jakim jest PKB per capita (wg parytetu siły nabywczej). Wskaźnik ten zawiera jednak jeszcze dwa komponenty, na które, jak się wydaje, wolność gospodarcza nie ma istotnego wpływu, a mianowicie oczekiwaną długość życia i średnią liczbę lat edukacji w procesie kształcenia dla dzieci oraz osób po 25 roku życia. Oba te komponenty są najczęściej zależne od jakości usług publicznych, dostarczanych przez rząd, a nie od wolnorynkowych ustaleń. Natomiast jakość usług publicznych nie zawsze zależy od ilości środków finansowych przeznaczanych na ten cel, a często od efektywności zarządzania tymi środkami. Stąd badania nad wolnością gospodarczą i jej wpływem na rozwój społeczny nie są jednoznaczne i rodzą wątpliwości natury metodologicznej. Nie sposób bowiem zbadać zależności oddziaływania wolności gospodarczej na rozwój społeczny, bez poznania efektywności sektora publicznego i działań rządu w kierunku zwiększenia, bądź ograniczenia tej wolności. Nie sposób również nie uwzględnić specyfiki modelu ochrony zdrowia i stylu życia danego społeczeństwa, które mają wpływ na zachowania zdrowotne, a więc i na oczekiwaną długość życia. Badacze próbują w różny sposób wybrnąć z tych problemów, pomijając niektóre zmienne, a skupiając się na tych, które według nich są najistotniejsze dla ukazania badanej zależności. Niektórzy z nich dokonują pomiarów subiektywnych odczuć, dotyczących rozwoju społecznego, mierząc poziom zadowolenia z życia, szczęścia, czy samopoczucia (Inglehart i in. 2008; Verme 2009). Jednak ze względu na ich psychologiczny charakter, nie można ich traktować jako obiektywnych danych o stopniu rozwoju społecznego i uwzględnić w niniejszym zestawieniu.

PRZEGLĄD BADAŃ

Najnowsze badania wpływu wolności gospodarczej na rozwój społeczny, prowadzone za pomocą metody najmniejszych kwadratów *OLS* (*Ordinary least squares*) i regresji kwantylowej (*Quantile regression*) na grupie 88 państw, dowodzą występowania pozytywnej zależności między wolnością gospodarczą a rozwojem

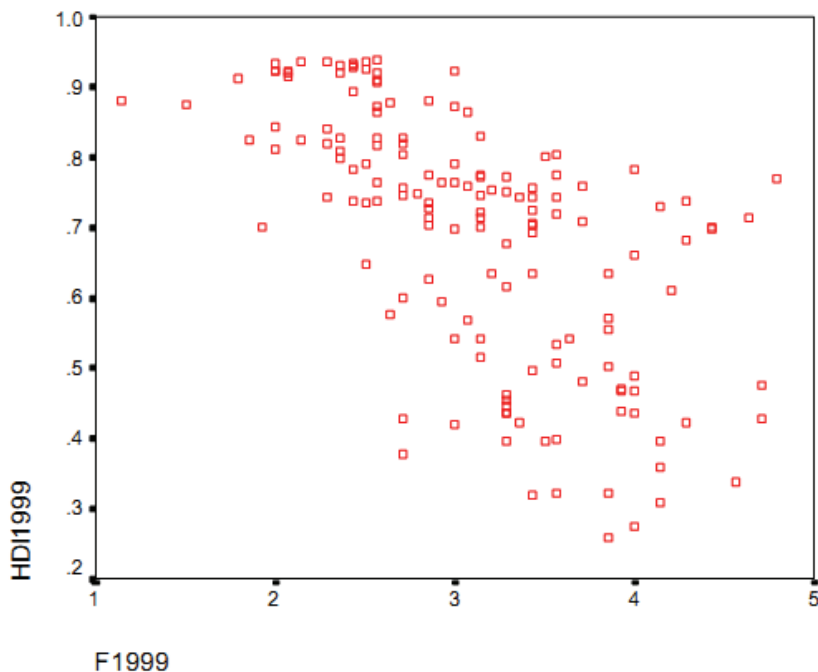
społecznym (Naanwaab 2018). W badaniach tych wykorzystano zgromadzone dane przekrojowe z 88 rozwijających się państw, tworzące szeregi czasowe, obejmujące pięcioletnie, nienakładające się interwały, w okresie od 1990 do 2005 roku i roczne, od 2006 do 2008 roku. Dane dotyczące rozwoju społecznego państw pozyskano z raportów Programu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP), natomiast dane o wolności gospodarczej z rankingu *Economic Freedom Index* (EFI) publikowanego przez *The Fraser Institute*. Średni wynik wskaźnika HDI wśród badanej grupy państw wyniósł 0,57 w skali 0-1, ze standardowym odchyleniem wynoszącym 0,15. Rozkład wyników państw w kwartylach przedstawiał się tak, że 25% państw posiadało wynik wskaźnika HDI niższy niż w pierwszym kwartyle, a 25% wyższy niż w trzecim kwartyle (Naanwaab 2018). Natomiast średni wynik państw w *Economic Freedom Index* (EFI) wyniósł 6,14 w skali 0-10. Rozkład wyników wolności gospodarczej (EFI) państw w kwartylach wyglądał następująco: 25% państw miało wynik poniżej pierwszego kwartyla, a 23% państw powyżej trzeciego kwartyla. W badaniach wykorzystano również pomocnicze dane, dotyczące rozwoju społecznego: o umieralności okołoporodowej matek, umieralności dzieci do 5 roku życia, jakości rządu, *dostępie do urządzeń sanitarnych, otrzymanej Oficjalnej Pomocy Rozwojowej, a także o wskaźniku dzietności. Dane te posłużyły do wykonania dodatkowych testów sprawdzających poprawność głównych obliczeń.*

Zastosowanie metody najmniejszych kwadratów OLS (*Ordinary least squares*) i regresji kwantylowej (*Quantile regression*) do zgromadzonych danych wykazało, że wolność gospodarcza jest znaczącym determinantem wskaźnika rozwoju społecznego HDI. Oszacowano, że wzrost wartości wskaźnika wolności gospodarczej o 1 punkt, powoduje wzrost wartości wskaźnika HDI o 0,024 dla wszystkich państw (Naanwaab 2018). Metoda regresji kwantylowej wykazała dodatkowo, że pozytywny efekt wolności ekonomicznej jest wyższy w niższych kwantylach rozkładu wyników państw dla wskaźnika HDI. Oznacza to, że państwa rozwijające się, które przeważnie posiadają niski wynik wskaźnika HDI, mogą zyskać najwięcej na ekspansji wolności gospodarczej. Wyniki te zostały potwierdzone także w badaniach wykonanych na pomocniczych danych.

Podobne wyniki odnotowano we wcześniejszych badaniach, które przeprowadzono na próbie 152 państw o zróżnicowanym poziomie zamożności i rozwoju społecznego (Madan 2002). Dane o wolności gospodarczej pochodziły z rankingu *Freedom Index*, publikowanego przez *The Heritage Foundation*, natomiast dane dotyczące rozwoju społecznego państw uzyskano z rankingu HDI, przygotowywanego przez Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP). W przypadku obu rankingów posłużono się danymi z lat 1995-1999. Następnie, za pomocą analizy regresji, skonstruowano modele regresyjne, mające za zadanie zweryfikować badane zależności. W pierwszym modelu zbadano zależność wolności gospodarczej do wskaźnika rozwoju społecznego, a w drugim, zależność wolności gospodarczej do poszczególnych komponentów tegoż wskaźnika. W kolejnym modelu zbadano również oddziaływanie czterech kategorii składowych wolności gospodarczej (międzynarodowy handel, prawo własności, obciążenia podatkowe, regulacje rządowe) na rozwój społeczny.

W pierwszym modelu współczynnik korelacji Pearsona dla rozwoju społecznego i wolności gospodarczej wyniósł $-0,633$ (Madan 2002). Wizualizacja tej korelacji jest widoczna na poniższym wykresie punktowym (Wykres 1), gdzie na osi X oznaczono zmienną F wskaźnika *Freedom Index*, a na osi Y zmienną wskaźnika HDI. Oszacowano, że wzrost wartości wskaźnika wolności gospodarczej o 1 punkt, powoduje wzrost wartości wskaźnika HDI o $0,161$. Wynik ten jest znacznie wyższy niż w poprzednio omawianych badaniach i oznacza bardzo silne oddziaływanie wolności gospodarczej na rozwój społeczny.

Wykres 1. Korelacja wskaźnika Freedom Index i HDI dla danych z 1999 roku.

Źródło: Madan A., (2002) *The Relationship between Economic Freedom and Socio-Economic Development*, „University Avenue Undergraduate Journal of Economics” vol. 7, iss. 1, s. 35.

W drugim regresyjnym modelu, oddziaływanie wolności gospodarczej na poszczególne komponenty wskaźnika HDI, okazało się zróżnicowane. Wzrost wartości wskaźnika wolności gospodarczej o 1 punkt był najbardziej znaczący dla wzrostu wartości komponentu PKB per capita (wg parytetu siły nabywczej) i wyniósł $0,183$. Wpływ wzrostu wartości wskaźnika wolności gospodarczej o 1 punkt na komponent edukacji wyniósł $0,151$, natomiast na komponent oczekiwanej długości życia $0,150$ (Madan 2002). Wyniki te są do pewnego stopnia zgodne z założeniami teoretycznymi, wzrost wolności gospodarczej powinien być najbardziej znaczący w komponencie HDI, związanym ze wzrostem dochodów. Badania jednak wykazały, że wzrost wolności gospodarczej wpływa równie znacząco na pozostałe dwa komponenty HDI, związane z edukacją i ochroną zdrowia.

Oddziaływanie czterech kategorii składowych wolności gospodarczej na rozwój społeczny było również zróżnicowane. Poszerzenie wolności w trzech z nich, a więc w międzynarodowym handlu, prawie własności i regulacjach rządowych prowadzi do wzrostu rozwoju społecznego. Jedynie kategoria obciążenia podatkowego okazała się negatywnie skorelowana z rozwojem społecznym. Zmniejszenie obciążeń podatkowych prowadzi bowiem do niższych wpływów budżetowych, z których najczęściej są finansowane usługi publiczne, takie jak ochrona zdrowia czy edukacja. Rozwój społeczny obniża się także z powodu niższych środków na redystrybucję dóbr, dzięki której rząd może prowadzić politykę społeczną, wspierającą najuboższych.

W badaniach przeprowadzonych przez Esposto i Zaleskiego testowano dwie zależności, między wolnością gospodarczą a jakością życia oraz między zmianami wolności gospodarczej a zmianami jakości życia (Esposto, Zaleski 1999). Dla określenia jakości życia wybrano dwa wskaźniki: oczekiwanej długości życia i analfabetyzmu dorosłych. Pierwszy z nich jest zgodny z jednym z komponentów wskaźnika HDI, natomiast drugi można potraktować jako odpowiednik obecnego edukacyjnego komponentu tego wskaźnika. Dane o wolności gospodarczej pozyskano z rankingu *Freedom Index*, publikowanego przez *The Heritage Foundation*, obejmowały one lata 1985-1990. Do testu pierwszej zależności wybrano dane z roku 1985, natomiast do testu drugiej, zmianę wartości wskaźnika wolności gospodarczej w latach 1985-1990. Dane o oczekiwanej długości życia zostały wstępnie podzielone na dwie części, osobno dla państw, które charakteryzują się oczekiwaną długością życia powyżej 65 lat i dla państw o wskaźniku długości życia poniżej tej wartości. Podobnie postąpiono z danymi, dotyczącymi analfabetyzmu dorosłych, gdzie wartością graniczną było 71% (Esposto, Zaleski 1999). Dzięki temu zmierzono wpływ wolności gospodarczej na państwa o zróżnicowanym poziomie rozwoju społecznego.

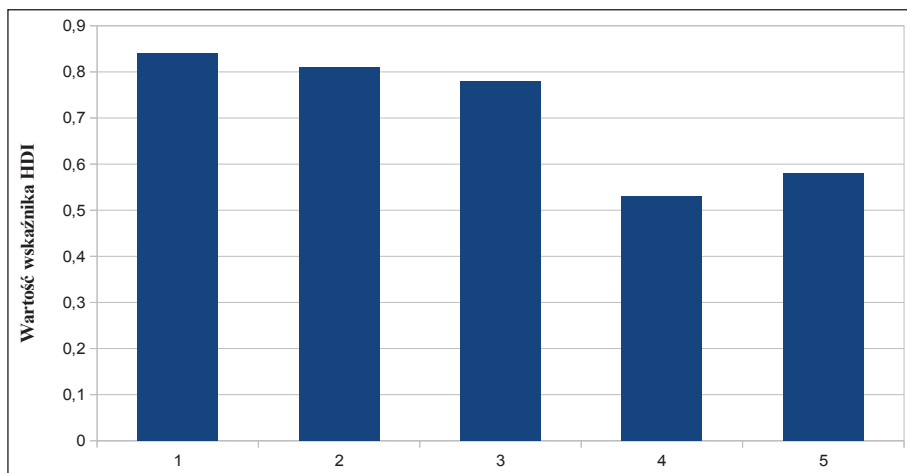
Za pomocą metody najmniejszych kwadratów *OLS* (*Ordinary least squares*) dokonano analizy danych, z której wynika, że wolność gospodarcza pozytywnie oddziałuje na oczekiwaną długość życia, a wzrost wartości wskaźnika wolności gospodarczej w czasie, powoduje znaczący wzrost oczekiwanej długości życia na przestrzeni lat. Ponadto zaobserwowano, że oddziaływanie wzrostu wskaźnika wolności gospodarczej jest silniejsze w państwach o niższej oczekiwanej długości życia (Esposto, Zaleski 1999). Wpływ wolności gospodarczej na wskaźnik analfabetyzmu dorosłych jest mało znaczący, zarówno pod względem bezpośredniego oddziaływania wolności gospodarczej, jak i jej zmiany w czasie. Autorzy badania tłumaczą to tym, że w państwach rozwiniętych umiejętność czytania i pisanie jest konieczną podstawą funkcjonowania w społeczeństwie, natomiast w państwach słabo rozwiniętych, ludność może nie dostrzegać nadarzających się szans rozwojowych związanych z edukacją i nie wykorzystywać ich w pełni.

Nieco inną metodologią badań posłużyli się Medina-Moral i Montes-Gan, którzy zamiast testować występowanie zależności między wolnością gospodarczą a rozwojem społecznym, postanowili zidentyfikować przyczynę wzrostu rozwoju społecznego państw, analizując zmiany ich najważniejszych wskaźników społeczno-ekonomicznych na przestrzeni lat (Medina-Moral, Montes-Gan 2018). W tym

celu pozyskali dane z *Economic Freedom Index* (EFI), HDI, Wskaźników Dobrego Rządzenia na Świecie (*The Worldwide Governance Indicators*), publikowanych przez Bank Światowy oraz Wskaźnika Demokracji, publikowanego przez *The Economist Intelligence Unit*. Dane obejmowały lata między 1996 a 2011 rokiem. Państwa zostały pogrupowane w taki sposób, aby ukazać ich rozwój społeczno-ekonomiczny na przestrzeni lat. Wyodrębniono trzy grupy państw, w oparciu o dane z 1996 i 2011 roku, a mianowicie: państwa o zaawansowanym rozwoju, państwa średnio rozwinięte i słabo rozwinięte. Następnie wyselekcjonowano państwa, które osiągnęły sukces rozwojowy przez badany okres czasu, czyli awansowały z grupy mniej rozwiniętej do wyżej rozwiniętej i te, których rozwój się nie powiódł. W ten sposób uzyskano badaną próbkę państw, czyli dwie grupy państw: średnio rozwinięte i słabo rozwinięte, w ramach których wyróżniono państwa o udanym i nieudanym rozwoju. Dzięki tak dobranej próbie zestawiono ze sobą porównywalne zbiory państw, co pozwoliło na dokładniejsze oszacowanie przyczyn wzrostu wskaźników rozwojowych. Obliczone miary dopasowania potwierdziły słuszność założeń teoretycznych, próba obejmująca wszystkie państwa osiągnęła znacznie gorszy wynik, niż próby wyselekcjonowane na podstawie określonych kryteriów.

W kolejnym kroku badawczym zidentyfikowano czynniki, które prowadzą państwa do sukcesu rozwojowego. Za pomocą metody regresji probitowej wykazano, że wolność gospodarcza (istotność statystyczna rzędu 1,89) była najistotniejszym statystycznie czynnikiem, wpływającym na rozwój społeczno-ekonomiczny państw z grupy słabo rozwiniętych, które osiągnęły sukces rozwojowy (Medina-Moral, Montes-Gan 2018). W tej grupie państw pozostałe czynniki, czyli sprawny rząd (0,23) i Wskaźnik Demokracji (-0,03) nie miały istotnego statystycznego znaczenia. Dla państw, które awansowały z grupy średnio rozwiniętej do grupy o zaawansowanym rozwoju, najistotniejszym statystycznie czynnikiem okazał się Wskaźnik Demokracji (2,73), uzyskując większe statystyczne znaczenie niż wolność gospodarcza (2,07), natomiast sprawny rząd (0,95) nie miał istotnego statystycznego znaczenia. Regresja probitowa poszczególnych komponentów wolności gospodarczej wykazała, że w państwach słabo rozwiniętych najistotniejsze statystycznie oddziaływanie prorozwojowe pochodziło od wolnej wymiany handlowej (1,00), a następnie od systemu prawnego i praw własności (0,43). W państwach z grupy średnio rozwiniętej najbardziej wpływowym komponentem wolności gospodarczej okazał się rozmiar sektora publicznego (0,52), a także regulacje rynkowe (0,38) (Medina-Moral, Montes-Gan 2018).

W innych badaniach, które nie wykorzystują tak zaawansowanych ekonometrycznych metod, wykazuje się podobne rezultaty. Grubel, za pomocą prostych wykresów graficznych, zestawia dane państw, pochodzące z *Economic Freedom Index* (EFI) i HDI (Grubel 1998). Wyniki poszczególnych państw w EFI grupuje w kwantyle, a następnie oblicza dla każdego z kwantyli średni wskaźnik HDI. W ten sposób wizualizuje zależność między poziomem wolności gospodarczej a rozwojem społecznym. Na poniższym wykresie (Wykres 2) można zaobserwować, że państwa zgrupowane w pierwszych dwóch kwantylach, z uwagi na wysoki poziom wolności gospodarczej, osiągają najwyższe wyniki wskaźnika HDI.

Wykres 2. Państwa pogrupowane w kwantyle ze względu na wynik EFI

Źródło: Grubel H., (1998) *Economic Freedom and Human Welfare: Some Empirical Findings*, „Cato Journal” vol. 18, no. 2, s. 293.

Grubel przedstawia również w podobny sposób zależność między poziomem wolności gospodarczej a poszczególnymi komponentami wskaźnika HDI, czyli PKB per capita (wg parytetu siły nabywczej), oczekiwanej długości życia i analfabetyzmu dorosłych. Wszystkie wizualizacje wskazują na silną zależność między wysokim poziomem wolności gospodarczej a dobrymi wynikami poszczególnych komponentów wskaźnika HDI.

PODSUMOWANIE

Przedstawione wyniki badań wskazują na silną zależność między wolnością gospodarczą a rozwojem społecznym. Autorzy badań, choć korzystali z różnych metodologii, danych i zakresu czasu, otrzymali podobne rezultaty. Co więcej, stosując nawet niezbyt wyrafinowane metody badawcze, nie wykorzystujące zaawansowanych modeli ekonometrycznych, można stwierdzić, że państwa o wysokim poziomie wolności gospodarczej charakteryzują się jednocześnie wysokim poziomem rozwoju społecznego. Wystarczy w tym celu przeanalizować dwa kluczowe rankingi wolności gospodarczej: *Economic Freedom Index* (EFI) i *Freedom Index*, a następnie zestawzić ich czołowe państwa z wynikami, jakie osiągają w rankingu HDI, by przekonać się, że przeważająca część państw o wysokim wskaźniku wolności gospodarczej jest jednocześnie wysokorozwinięta społecznie. Państwa te swój sukces rozwojowy zawdzięczają odpowiednio prowadzonej polityce, która liberalizuje handel i wprowadza zasady wolnorynkowe w gospodarce.

W założeniach teoretycznych wolność gospodarcza miała oddziaływać na rozwój społeczny głównie poprzez wpływ na jeden z komponentów HDI, a mianowicie PKB per capita (wg parytetu siły nabywczej). Badania wykazały, że istotnie ten typ oddziaływania jest najsilniejszy i poszerzając zakres wolności gospodarczej, należy spodziewać się głównie efektu zwiększenia zamożności społeczeństwa.

Niejasny natomiast wydawał się wpływ wolności gospodarczej na dwa pozostałe komponenty HDI, czyli ochronę zdrowia i edukację. Badania jednak pokazały, że wpływ ten jest również dostrzegalny, pomimo upublicznienia tych usług w większości państw. Wyższe dochody, generowane przez bardziej liberalną gospodarkę, przekładają się bowiem na wyższe wpływy budżetowe, a więc także na polepszenie jakości usług publicznych. Bogatsze społeczeństwo może sobie także pozwolić na większy udział prywatnych usług medycznych i edukacyjnych, co prowadzi do zwiększenia średniej oczekiwanej długości życia i podniesienia jego standardu.

Z przedstawionych badań wynika, że głównym komponentem wolności gospodarczej, który przyczynia się do wzrostu tempa rozwoju społecznego, jest wolna wymiana handlowa i porządek prawny. Stąd zadaniem państw rozwijających się i instytucji międzynarodowych, nadzorujących światowy handel, powinno być dbanie o wolną wymianę towarów i usług, a także likwidowanie barier w ich przepływie. Wówczas coraz więcej państw będzie miało szansę korzystać z wysokiego poziomu rozwoju społecznego.

LITERATURA

- Alvarez-Arce J.L., Vega-Gordillo M., (2003) *Economic Growth and Freedom: A Causality Study*, „Cato Journal” 23(2).
- Ayal E.B., Karras G., (1998) *Components of Economic Freedom and Growth: An Empirical Study*, „The Journal of Developing Areas” 32(3).
- Bashir M.F., Xu C. (2014) *Impact of Political Freedom, Economic Freedom and Political Stability on Economic Growth*, „Journal of Economics and Sustainable Development” vol. 5, no. 22.
- Berggren N., (2003) *The Benefits of Economic Freedom: A Survey*, „The Independent Review” 8(2).
- Carlsson F., Lundström S., (2002) *Economic freedom and growth: decomposing the effects*, „Public Choice” 112.
- De Haan J., Sturm J., (2000) *On the relationship between economic freedom and economic growth*, „European Journal of Political Economy” 16(2).
- Esposito A.G., Zaleski P.A., (1999) *Economic Freedom and the Quality of Life: An Empirical Analysis*, „Constitutional Political Economy” 10.
- Grubel H., (1998) *Economic Freedom and Human Welfare: Some Empirical Findings*, „Cato Journal” vol. 18, no. 2.
- Gwartney J., Lawson R., Hall J., Murphy R., (2018) *Economic Freedom of the World: 2018 Annual Report*, Vancouver: Fraser Institute.
- Heckelman J., (2000) *Economic freedom and economic growth: A short-run causal investigation*, „Journal of Applied Economics” 3(1).
- Hussain M.E., Haque M., (2016) *Impact of Economic Freedom on the Growth Rate: A Panel Data Analysis*, „Economies” 4(5).
- Inglehart R., Foa R., Peterson C., Welzel C., (2008) *Development, freedom, and rising happiness: a global perspective (1981–2007)*, „Perspectives on Psychological Science” 3(4).
- Justesen M.K., (2008) *The effect of economic freedom on growth revisited: New evidence on causality from a panel of countries 1970–1999*, „European Journal of Political Economy” 24.

- Madan A., (2002) *The Relationship between Economic Freedom and Socio-Economic Development*, „University Avenue Undergraduate Journal of Economics” vol. 7, iss. 1.
- Medina-Moral E., Montes-Gan V.J., (2018) *Economic freedom, good governance and the dynamics of development*, „Journal of Applied Economics”, vol. 21, no.1.
- Naanwaab C., (2018) *Does Economic Freedom Promote Human Development? New Evidence from a Cross-National Study*, „The Journal of Developing Areas”, vol. 52, no. 3.
- Sen A., (1999) *Development as Freedom*, Oxford: Oxford University Press.
- UNDP (2016) *Human Development Report 2016*, New York: UN Publishing.
- Verme P., (2009) *Happiness, freedom and control*, „Journal of Economic Behavior and Organization” 71(2).
- Weede E., (2006) *Economic Freedom and Development: New Calculations and Interpretations*, „Cato Journal” vol. 26, no. 3.
- Williamson C.R., Mathers R.L., (2011) *Economic freedom, culture, and growth*, „Public Choice” vol. 148, no. 3/4.
- Wu W., Davis O.A., (1999) *The Two Freedoms, Economic Growth and Development: An Empirical Study*, „Public Choice” 100.